

TÜRK VE SOVYET BASININDA TEVFİK RÜŞTÜ ARAS VE ŞÜKRÜ KAYA'NIN 1937 SSCB ZİYARETİ

Mevlüt Samet YILDIZ*

Özet

Birinci Dünya Savaşı'nın sonrasında yaşanan rejim değişiklikleriyle birlikte Türkler ve Ruslar arasında ilişkiler olumlu başlamış ve sürekli pozitif yönde ilerleyerek İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar iyi dostluk ve komşuluk minvalinde şekillenmiştir. Bu süreçte karşılıklı birçok diplomatik ziyaret gerçekleşmiş ve iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Özellikle 1930'lu yıllar hem iki ülke arasındaki ilişkilerin sağlamlığı hem de bu süreçte gerçekleştirilmiş olan diplomatik ziyaretlerin mahiyeti açısından Türk – Sovyet ilişkilerinde üzerinde durulması gereken bir husus olmuştur. Bu bağlamda çalışmamızın konusu Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Aras ile İçişleri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya'nın birlikte 1937 yılında Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliğine gerçekleştirmiş oldukları ziyarettir. Söz konusu ziyaret iki ülke arasındaki ilişkilerin dostluk çerçevesinde seyrettiği dönemin son diplomatik ziyareti olması sebebiyle ön plana çıkmaktadır. Ayrıca inceleme konumuz olan ziyaret, Sadabat Paktı'nın imzalanmasının hemen akabinde gerçekleşmesi hasebiyle de iki ülke arasındaki ilişkilerin öneminin ve boyutunun anlaşılabilmesi açısından ehemmiyet taşımaktadır. Hem Dışişleri hem de İçişleri Bakanlarının gerçekleştirmiş olduğu bu ziyaret her iki ülke basınında da geniş yer bulmuş böylece söz konusu ziyaret özelinde basın üzerinden iki ülke arasındaki ilişkilerin gelmiş olduğu boyutun incelenmesi amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Türk basınından seçilen Akşam, Cumhuriyet, Kurun, Tan ve Ulus gazeteleri ile Sovyetler Birliği'nden İzvestiya gazetesi çalışmanın temelini oluşturmuştur. Telif ve tetkik eserlerden de çalışma içerisinde faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Dış Politika, SSCB, Şükrü Kaya, Tefvik Rüştü Aras, Türkiye

---

* Ankara Üniversitesi, smtyildiz@yandex.com

TEVFIK RUSTU ARAS AND SUKRU KAYA'S 1937 VISIT TO THE USSR IN THE TURKISH AND SOVIET PRESS

Abstract

With the regime changes after the First World War, the relations between the Turks and the Russians started positively and progressed continuously in a positive direction, shaped in the manner of good friendship and neighborliness until the Second World War. In this process, many mutual diplomatic visits were made and played an important role in strengthening the relations between the two countries. Especially in the 1930s, the relations between the two countries have been an issue that should be emphasized in terms of both the robustness of the relations between the two countries and the nature of the diplomatic visits made in this process. In this context, the subject of our study is the visit of Turkish Foreign Minister Tevfik Rüştü Aras and the Minister of Interior and General Secretary of the Republican People's Party Şükrü Kaya to the Union of Soviet Socialist Republics in 1937. The said visit comes to the fore as it is the last diplomatic visit of the period when the relations between the two countries were in a friendly manner. In addition, the visit, which is our subject of study, is important in terms of understanding the importance and size of the relations between the two countries since it took place immediately after the signing of the Treaty of Saadabad. This visit, which was carried out by both the Minister of Foreign Affairs and the Minister of Interior, received wide coverage in the press of both countries, so it was aimed to examine the extent of the relations between the two countries through the press, in particular. In this direction, in our study, the newspapers Akşam, Cumhuriyet, Kurun, Tan and Ulus from the Turkish press and the Izvestiya newspaper from the Soviet Union formed the basis of the study. Original works were also used in the study.

Keywords: Foreign Policy, USSR, Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras, Türkiye

GİRİŞ

Türkiye ile Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (Sovyetler Birliği) arasındaki ilişkiler henüz Milli Mücadele dönemi itibariyle başlamış ve 1930'lu yıllar boyunca iyi komşuluk ve dostluk çerçevesinde yürütülmüştür. Türkiye açısından 1920'li yıllarda Sovyetler Birliği tek dayanak noktası iken 1930'lu yıllar itibariyle özellikle dış politikada bu durum ortadan kalkmış, Türkiye Batılı devletler ile de siyasi ve ekonomik ilişkiler geliştirmeye başlamıştır.

Türk-Sovyet ilişkilerinde 1933-1936 yılları iş birliğinin en sıkı olduğu dönem olarak ön plana çıkmaktadır. Bu dönemde Avrupa'da yeni bir gruplaşma görülmeye başlanmış, revizyonist Almanya ve İtalya ile anti revizyonist İngiltere ve Fransa arasında bir pakt imzalanması gündeme gelmiştir. Bu durum Türkiye'nin de aralarında bulunduğu revizyonist ülkelerin toprak talep ettiği ülkelerde hoş karşılanmamıştır. 1930'lu yıllar itibarıyla Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki en önemli mesele ise boğazlar meselesi olmuştur. 1936 yılında Montreux Boğazlar Sözleşmesi'nin imzalanması ile iki ülke arasındaki ilişkiler farklı bir boyuta evrilmiş ve eskisi gibi olamamıştır¹.

Ülkelerin uluslararası ilişkilerini şekillendiren en önemli kavramlardan birisi şüphesiz ki güçtür. Bu sebeple devletler kendileri veya tehdit algılayan ülkelerin bir araya gelmesiyle güçlenme gayreti içerisindeyler. Atatürk dönemi içerisinde oluşan dünya konjonktürü çerçevesinde Türkiye'nin kendi güvenliğini sağlayabilmek için çeşitli ittifaklar içerisinde yer aldığı görülmektedir². Bu bağlamda Türkiye, İran, Irak ve Afganistan arasında İtalya'nın Habeşistan'ı işgali sonrasında ortaya çıkan güvenlik endişesi ile bölgesel bir güvenlik önlemi olarak 8 Temmuz 1937 tarihinde Sadabat Paketi imzalanmıştır³.

Çalışmamızın konusunu oluşturan 1937 ziyareti Sadabat Paketi'nin imzalanmasının hemen akabinde gerçekleşmiştir. Böylece söz konusu ziyaret, iki ülke arasındaki ilişkilerin durumu ve boyutunun kavranabilmesi açısından önemli hale gelmiştir. Çalışmanın amacı; gerçekleştirilmiş olan

---

¹ Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938)*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013, s.124-126.

² Doğan Başaran, "Atatürk Dönemi Dış Politikasında Savunmacı Realizm Anlayışı ve Üçüncü Dünyaçılık", *Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C 2 S 1, 2020, s. 85.

³ Temuçin Faik Ertan, "Sadabat Paketi (8 Temmuz 1937)", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, <https://ataturskansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sadabat-pakti/> Erişim Tarihi: 08.08.2023.

ziyaret kapsamında gerek Türkiye'nin dış politikasında atmış olduğu bu önemli adımın Sovyetler Birliği'ndeki yankısı gerek ise iki ülke arasındaki ilişkilerin gelmiş olduğu boyutun irdelenmesi olacaktır. Böylelikle, Atatürk'ün vefatı öncesinde iki dost ülke arasında gerçekleştirilen son diplomatik ziyaret ile Türk-Sovyet ilişkileri literatürüne katkı sağlanması amaçlanmıştır. Hem Dışişleri hem de İçişleri Bakanı düzeyinde gerçekleştirilen resmi ziyaret her iki ülkenin basınında da geniş yer bulmuş, görüşmelere ait detaylar her iki ülkenin kamuoyu ile günlük paylaşılmıştır. Bu doğrultuda Türkiye ve Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'nin ziyaretin gerçekleştiği döneme ait önemli ulusal gazeteleri çalışmanın temelini oluşturmaktadır. Bu ziyaret, Türkiye'nin uluslararası ilişkilerde yeni iş birlikleri içerisinde olmasına rağmen, Sovyetler Birliği ile ilişkilerini sürdürme gayretinin bir nişanesi olarak ön plana çıkmıştır.

Söz konusu ziyaretin her iki ülke basına ne şekilde yansıdığı yukarıda da bahsedildiği üzere çalışmamızın ana konusunu teşkil etmektedir. Sovyetler Birliği'nden *İzvestiya* gazetesi ile Türkiye'den *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Kurun*, *Tan* ve *Ulus* gazeteleri aracılığıyla ziyaretin gerçekleştiği süreçte iki ülke ilişkilerinin boyutu söz konusu gazeteler aracılığıyla incelenmeye çalışılacaktır. Ayrıca İngiliz *The Times* ve Amerikan *The New York Times* gazetelerine de ziyaretin ne şekilde yansıdığı incelenmeye çalışılmışsa da *The New York Times* gazetesinde ziyaret ile ilgili hiçbir habere rastlanmamıştır.

Ziyaret Öncesi Türk-Sovyet İlişkileri

Çarlık Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki siyasi ilişkiler 15. yy ortalarında Rus Çarı III. İvan'ın II. Beyazid'e gönderdiği mektupla başlamış ve Birinci Dünya Savaşı'nın sonuna kadar karşı cephelelerde yer alınan savaşlarla ilerlemiştir. Yaklaşık 4 asır boyunca birbirleriyle savaşmış iki ülke arasındaki savaş hali, 1917 yılında Rusya'da gerçekleşen Ekim İhtilali sonrasında Bolşeviklerin savaştan çekilmeleri ve 3 Mart 1918 tarihinde imzalanan Brest-Litovsk antlaşması ile son bulmuştur⁴.

Birinci Dünya Savaşı gerek Osmanlı Devleti gerek de Çarlık Rusya için büyük umutlarla başlamış olsa da savaşın sonucunda her iki ülke de umduğunu bulamamıştır. Çarlık Rusya'da 1917 yılında gerçekleşen Ekim İhtilali sonucunda yeni bir yönetim anlayışı ile Bolşevikler iktidara gelmiş,

---

⁴ Musa Qasımlı, *Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri 1960-1980*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007, s.3; Çağatay Benhür, "Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri", *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S 15,2004, s.325-326.

buna bağlı olarak da iç karışıklıklar yaşanmıştır. Osmanlı Devleti ise savaştan mağlubiyetle ayrılmış ve toprakları savaşın galip devletleri tarafından işgale uğramış bunun sonucunda Türkler kendi milli mücadelelerini başlatmıştır. Neticesinde ise yeni Türkiye Cumhuriyeti kurularak rejim değişikliği yaşanmıştır⁵.

Sovyet Rusya ile Ankara Hükümeti arasında resmi ilk temasın Millet Meclisi'nin açılmasının hemen akabinde 26 Nisan 1920 tarihinde Sovyet lider Lenin'e Mustafa Kemal Paşa tarafından gönderilen mektup olduğu kabul edilmektedir⁶. Söz konusu mektup ile Mustafa Kemal Paşa, Lenin'e emperyalizme karşı mücadele için askeri iş birliği teklif etmiş, ilişkilerin askeri iş birliği ile sınırlı kalmamasını ekonomik yardım ve diplomatik ilişkilerin de tesis edilmesi gerektiğini belirtmiştir⁷.

Akabinde ise Ankara Hükümeti'nin Dışişleri Bakanı görevinde bulunan Bekir Sami Bey'in başkanlık ettiği Türk diplomatik heyeti, bazı resmi görüşmelerde bulunmak ve Sovyet Rusya ile bir dostluk antlaşması imzalamak amacıyla 19 Temmuz 1920 tarihinde Moskova'ya gitmiştir. Moskova'da Bekir Sami Bey, Çiçerin ile Lenin tarafından kabul edilmiş ve iki ülke arasında gerçekleştirilebilecek iş birliği hakkında görüşmüşlerdir. İki hükümet arasında 24 Ağustos 1920 tarihinde iş birliği hususunda mutabakat sağlanmış olmasına rağmen Ermeni meselesi dolayısıyla antlaşma imzalanamamış, ancak meselenin çözümü için görüşmeler sürdürülmüştür. Nihayetinde Sovyet Rusya ile Ankara Hükümeti arasında 16 Mart 1921 tarihinde Moskova'da "Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" imzalanabilmiştir⁸. Sovyet Rusya tarafından Türk Kurtuluş Savaşı ortak düşman olarak kabul edilen emperyalizme karşı mücadele olarak adlandırılmıştır. Bu doğrultuda Milli Mücadele dönemi boyunca Sovyet Rusya tarafından Ankara hükümetine ayni ve nakdi yardımlarda bulunulmuştur. İmzalanan "Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması" uyarınca Sovyet Rusya Ankara Hükümetine 10 Milyon altın ruble yardımda bulunacağını taahhüt etmiş, Türk diplomatik heyeti içerisinde yer alan Yusuf

---

⁵ Çağatay Benhür, "Türk Askeri Heyetinin Sovyetler Birliği Gezisi (1934), *History Studies International Journal of History*, C 5, S 5, 2014, s. 85.

⁶ Aleksandr Kolesnikov, *Türk-Sovyet İlişkilerinin Kuruluşunun 90. Yılı: Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri*, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010, s.27.

⁷ Mehmet Perinçek, *Atatürk'ün Sovyetler'le Görüşmeleri*, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.50-51.

⁸ Kolesnikov, *age.*, s. 27-28; Mehmet Gönlübol ve Cem Sar, *Olaylarla Türk Dış Politikası*, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014, s.19-27.

Kemal Bey'e 29 Nisan 1921 tarihinde taahhüt edilen miktar içerisinde 4 Milyon altın ruble verilmiş ve kendisi Ankara'ya dönmüştür⁹.

Kurtuluş Savaşı'nın mutlak Türk zaferi ile sonuçlanması sonrasında barış antlaşması imzalanabilmesi amacıyla Lozan Konferansı düzenlenmiştir. Sovyet Rusya ile Türkiye arasındaki savaş halinin 1918 yılında imzalanmış olan Brest-Litovsk Antlaşması ile son bulmuş olmasına rağmen, boğazlar meselesi hakkında görüşmelerde Sovyet yetkililer de yer almışlardır. Lozan Konferansı süresince boğazlar konusunda bir mutabakat sağlanamamış, konferansın sonuçlanmasının ardından meselenin tekrar görüşülmesine karar verilmiştir. 14 Ağustos 1923 tarihinde İtalya'nın Roma şehrinde Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır¹⁰.

Lozan Antlaşması imzalanmış akabinde 29 Ekim 1923 tarihinde Cumhuriyet ilan edilmiştir. Ancak yeni Türk devleti açısından tarihsel süreklilik bağlamında devam eden bazı meseleler hala çözüme kavuşturulamamıştır. Türk-Sovyet ilişkileri de bu meselelerin çözümü için uluslararası iş birliği çerçevesinde gelişmiş, iki ülke birbirine yakınlaşmış ve ilişkiler dostane bir hüviyete bürünmüştür. 17 Aralık 1925 tarihli Paris'te imzalanan "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" ile iki ülke olası bir savaş durumunda birbirlerine saldırmayıp, tarafsız kalacakları taahhüdünde bulunmuşlardır. 11 Mart 1927 tarihinde ise iki ülke arasında "Ticaret ve Seyrisefain Antlaşması" imzalanmıştır. Böylece ticari düzenlemeler yapılmış ve ticari temsilcilikler diplomatik bir hüviyet elde etmişlerdir¹¹.

Ekim Devrimi'nin Onuncu yılı münasebetiyle 7 Kasım 1927 tarihinde Ankara'da bulunan Sovyet Büyükelçiliği binasında bir resepsiyon düzenlenmiş Mustafa Kemal Paşa da sağlık sorunları olmasına rağmen resepsiyona katılmıştır. Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Surits ile burada bir görüşme gerçekleştiren Mustafa Kemal, Ekim Devrimi'nin ortaya çıkarmış olduğu fikirleri benimsediğini, ancak Türkiye açısından bu

⁹ Ebru Gençalp, "Sovyet Başbakanı Kosigin'in Türkiye Ziyareti'nin Basında Değerlendirilmesi", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 30, 2019, s. 57.

¹⁰ Erel Tellal, "Sovyetlerle İlişkiler", **Türk Dış Politikası 1919-1980**, C 1, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014, s. 176.

¹¹ Hüner Tuncer, **Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 1920-1980**, C 2., Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017, s. 99; Kamuran Gürün, "17 Aralık 1925 Türk-Rus Antlaşması", **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999, s. 181-184; Benhür, "Stalin Dönemi", s.326-327.

fikirlerin tatbikinde daha itidalli ve yöntem olarak farklı yolları denediğini kendisine belirtmiştir¹².

İki ülke arasındaki ilişkilerde diplomatik ziyaretler önemli bir rol oynamaktadır. Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiserliği Doğu İşlerinden Sorumlu Komiser Yardımcısı görevinde bulunan Lev Mihayloviç Karahan tarafından 14-20 Aralık 1929 tarihleri arasında Ankara'ya resmi bir ziyaret düzenlenmiştir. Ziyaret esnasında Karahan; Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa, Başbakan İsmet Paşa, Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Bey ile Meclis Başkanı Kazım Bey tarafından kabul edilmiş ve kendileriyle görüşmüştür. 17 Aralık 1925 tarihli Paris'te iki ülke arasında imzalanmış olan "Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması" da söz konusu ziyaret esnasında 17 Aralık 1929 tarihinde Tefvik Rüştü Bey ile Karahan tarafından imzalanmış bir protokol ile uzatılmıştır¹³. Karahan tarafından gerçekleştirilmiş olan ziyarete karşılık olarak Dışişleri Bakanı Tefvik Rüştü Bey tarafından 1930 yılında Sovyetler Birliği'ne bir ziyaret gerçekleştirilmiştir. Ziyaret esnasında 1 Temmuz 1930 tarihinde Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiserliği görevine getirilmiş olan Maksim Maksimoviç Litvinov'u da ziyaret eden Tefvik Rüştü Bey, kendisini Türkiye'ye davet etmiştir¹⁴. Söz konusu temas her iki ülke ilişkilerinin geleceği açısından oldukça önemlidir. Zira Tefvik Rüştü Bey ile Litvinov hem birbirleriyle dostane bir yakınlık içerisinde bulunmuşlar hem de iki ülke ilişkilerine büyük önem adanmışlardır.

Tefvik Rüştü Bey 1930 yılında gerçekleştirmiş olduğu Sovyetler Birliği ziyareti esnasında görüşmüş olduğu Litvinov'u Türkiye'ye davet etmiştir. Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Litvinov'un da 1931 yılının ekim ayında Türkiye'ye ziyaret gerçekleştireceği bilgisi 1931 yılının ağustos ayında Sovyetler Birliği'nin Ankara Büyükelçisi Surits tarafından Mustafa Kemal Paşa'ya Yalova'da iletilmiştir¹⁵. Sovyet Halk Komiseri Litvinov, 26 Ekim 1931 tarihinde İstanbul'a, 27 Ekim tarihinde ise resmi ziyaretlerde bulunmak amacıyla Ankara'ya ulaşmıştır. Ankara'ya gelmesinin akabinde önce Türk mevkidaşı Tefvik Rüştü Aras ile ardından da Başbakan İsmet

---

¹² Perinçek, age., s. 175.

¹³ Çağatay Benhür, "Lev Mihayloviç Karahan", *Atatürk Ansiklopedisi*, Atatürk Araştırma Merkezi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/lev-mihaylovic-karahan-1889-1937/> Erişim Tarihi: 01.08.2023.

¹⁴ Gençalp, agm., s.59.; Gökser Gökçay, *Türk Basınında Türkiye Cumhuriyeti'ni Ziyaret Eden Sovyet Misyonları (1923-1938)*, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007, s.35.

¹⁵ Perinçek, age., s.193-194.

İnönü ve Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile görüşmüştür¹⁶. Söz konusu ziyaret Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'ye Bakan seviyesinde gerçekleştirilen ilk ziyaret olması, Cumhuriyet Bayramı kutlamalarına denk gelmesi ve daha önce 1929 yılında uzatılmış olan 1925 tarihli “Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın” tekrar uzatılması sebebiyle önem arz etmektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Başbakanı İsmet Paşa tarafından da Sovyetler Birliğine 25 Nisan – 10 Mayıs 1932 tarihleri arasında bir ziyaret gerçekleştirilmiş, Odessa, Moskova, Harkov ve Leningrad Türk heyeti tarafından gezi programı çerçevesinde ziyaret edilmiştir. Söz konusu ziyaret esnasında Sovyetler Birliği tarafından Türkiye'ye 8 Milyon dolar kredi verilmesi kararlaştırılmıştır. Söz konusu kredi faizsiz ve 20 yıl vadeli olmak ve geri ödemesinin tarımsal ürünler ile yapılması şartına bağlanmıştır. Kayseri (1934) ve Nazilli (1935) dokuma fabrikaları Sovyetler Birliği tarafından sağlanmış bu kredi ile inşa edilmiştir. Ayrıca İsmet Paşa ile gerçekleştirilmiş ziyaret ile iki ülke arasında kültürel ve siyasi ilişkilerin daha da güçlenmesi yönünde görüşmelerde olmuştur¹⁷.

İsmet İnönü'nün 1932 yılında Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirmiş olduğu ziyarete cevaben Sovyet hükümeti, SSCB Halk Komiserleri Sovyeti Başkanı Molotov başkanlığında bir heyetin Türkiye'ye ziyaretini planlamıştır. Türkiye Cumhuriyeti'nin onuncu yıldönümüne denk gelen Cumhuriyet Bayramı kutlamalarını da kapsayan bir programla gerçekleştirilecek ziyarete Molotov'un sağlık problemleri dolayısıyla katılamayacak olması sonucunda heyete Kara ve Deniz Kuvvetleri Halk Komiseri Voroşilov'un başkanlık etmesi kararlaştırılmıştır¹⁸. Türkiye'yi ziyaret edecek heyet içerisinde Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı Karahan, Eğitim Komiseri Bubnov, Eğitim Komiser Yardımcısı Krijanovski, SSCB Süvari Kuvvetleri Komutanı Budyonni başa olmak üzere çok sayıda Sovyet yetkili ve gazeteci bulunmaktadır¹⁹. 26 Ekim-9 Kasım 1933 tarihlerini kapsayan ziyaret esnasında Sovyet heyeti Ankara'nın yanı sıra Balıkesir, Bursa, Çanakkale, Eskişehir, İstanbul, İzmir, Kütahya ve Mudanya'da da

---

¹⁶ Mevlüt Samet Yıldız ve Çağatay Benhür, “Türk-Sovyet İlişkileri Bağlamında Litvinov'un 1931 Türkiye Ziyareti”, **Dokuzuncu Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler Kitabı**, C 2, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019, s.1388-1389; Dimitir Vandov, **Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014, s.124.

¹⁷ Tellal, agm., s.319-320; Ersin Müezzinoğlu, “İsmet Paşa'nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti Üzerine”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018, s. 253-258.

¹⁸ Perinçek, **age.**, s. 214.

¹⁹ Vandov, **age.**, s.151.

bulunmuşlardır. Heyetin İzmir'de bulunduğu esnada Vorosilov'un adı bir caddeye verilmiştir²⁰. Ayrıca Sovyet sinemacılar Sergey Yutkeviç ve Lev Arnştam tarafından “Ankara: Türkiye'nin Kalbi” belgeseli filme alınmış, heyetin Türkiye'deki temasları, onuncu yıl kutlamaları ile Atatürk'ün onuncu yıl nutkunu okuması sesli bir şekilde belgesel içerisinde yer almıştır²¹.

Türkiye, Romanya, Yunanistan ve Yugoslavya arasında 9 Şubat 1934 tarihinde Balkan Paketi imzalanmış, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerde bazı sorunların yaşanmasına sebep olmuştur. Zira dönem itibariyle Sovyetler Birliği ile Romanya arasında bazı sınır anlaşmazlıkları yaşanmaktaydı. Türkiye'nin de Romanya ile bir pakt imzalamış olması bu hususta “dost ve kardeş” ülkeyi yalnız bıraktığı düşüncesinin doğmasına sebep olmuştur. Türkiye tarafından Sovyetler Birliği'ne bir saldırı olması durumunda buna dahil olmayacağı yönünde garanti verilmişse de Sovyetler Birliği'nin güveni 1925 tarihli “Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşması'nın” 7 Kasım 1935 tarihinde tekrar uzatılması ile sağlanabilmiştir²².

Türkiye'nin uluslararası arenada kazanmış olduğu prestij, Lozan ve sonrasında imzalanmış olan Boğazlar sözleşmesi ile çözüme kavuşturulamayan Boğazlar meselesini tekrar gündeme getirmesinin önünü açmıştır. Montreux'de, boğazların statüsünün belirlenmesi ve meselenin tam olarak çözüme kavuşabilmesi için Türkiye'nin çabalarıyla bir konferans düzenlenmiştir. Konferans öncesinde Türk ve Sovyet istekleri paralellik göstermesine rağmen, konferans sürecinde Sovyetlerin yeni istekleri gündeme getirmesi neticesinde iki ülke ilişkilerinde soğukluklar yaşanmıştır. Sonucunda 20 Temmuz 1936 tarihinde konferans sonlanmış ve Boğazlar Sözleşmesi imzalanmıştır²³.

---

²⁰ Vorosilov Caddesi'nin ismi, Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında ilişkilerin İkinci Dünya Savaşı sonrasında bozulmasının akabinde Plevne Caddesi olarak değiştirilmiştir. Bk. Bedriye Asımgil, “İzmir'de Kentsel Kimlik Bileşenlerinden Cadde ve Sokakların Toponimisi ve Milliyetçi, Etnik İzlerin Sosyal Yapı Oluşumuna Katkıları”, *Trakya Üniversitesi Journal of Engineering Sciences*, C 19, S 1, 2018, s. 31.

²¹ Çağatay Benhür ve Mevlüt Samet Yıldız, *Vorosilov Kliment Yefremoviç (1881-1969)*, Atatürk Ansiklopedisi, Atatürk Araştırma Merkezi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/vorosilov/> Erişim Tarihi: 01.08.2023.

²² Faruk Sönmezoğlu, *İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945*, Der Yayınları, İstanbul, 2014, s. 339; Mitat Çelikkpala, “Sovyetler Birliği ile İlişkiler”, *Türk Dış Politikası 1919-2012*, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap, Ankara, 2012, s. 208.

²³ Benhür, “Stalin Dönemi”, s. 328-329.

Ziyaretin İki Ülke Basınına Yansıması

İçişleri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya ile Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın 1937 yılının temmuz ayında Sovyetler Birliği'ne gerçekleştireceği ziyaret hakkında Türk basınındaki ilk haberler 2 Temmuz 1937 tarihinde *Cumhuriyet* ve *Tan* gazetelerinde yapılan haber ile Türk kamuoyuna ilk kez duyurulmuştur.

Cumhuriyet gazetesi “Dahiliye Vekili Yarın Rusya’ya Hareket Ediyor” başlığıyla İçişleri Bakanı Şükrü Kaya’nın 3 Temmuz 1937’de Romanya adlı vapur ile parti yönetiminden Rahmi Apak, milletvekili Şükrü Ozan ve İçişleri Bakanlığı memurlarından Nizameddin ile Romanya ve Prag üzerinden Moskova’ya gidecekleri bilgisini aktarmıştır. Heyetin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile Moskova’da birleşeceği de habere eklenmiştir. Haberin devamına gazete, ziyaret ile ilgili görüşlerini de eklemiş bir nevi ziyaretin amacını da özetlemiştir. “Bu ziyaret tamamı ile dostane bir mahiyettedir. Türk Cumhuriyeti memleketimizin sıkıntılı zamanlarında bize dostluk ve yardım elini uzatmış olan Sovyet Rusya hükûmetine kalpten gelen bir rabita ile bağlıdır. Vekillerimizin bu seyahatinin; ecnebi memleketlerde mübalağa edilmiş olan Rusya’daki hadiselerin akabinde tesadüf etmesi bizim de Sovyet komşumuza karşı aynı dostluk duyguları ile mütehasis olduğumuzu ifade etmektedir²⁴.” *Tan* gazetesi ise “Dahiliye Vekili Gazetecilerle Bir Hasbıhal Yaptı” başlığı altında İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya’nın bir gün sonra Moskova seyahatine çıkacağı ve burada 12 Temmuz’da Dışişleri Bakanı Dr. Tevfik Rüştü Aras ile birleşeceği bilgisini aktarmıştır²⁵.

Akşam gazetesi ise 3 Temmuz 1937’de “Dahiliye Vekili Bugün Moskova’ya Gidiyor” başlıklı haber ile hem İçişleri Bakanı ve Parti Genel Sekreteri Şükrü Kaya ile beraberindeki heyetin 3 Temmuz saat 10.00’da yola çıktıklarını ve Tevfik Rüştü Aras’ın ise Şark paktını imzaladıktan sonra Moskova’ya geçeceğini hem de ziyaret hakkındaki yorumlarını okuyucuyla paylaşmıştır. *Akşam* gazetesi iki ülke arasındaki ve Avrupa’daki meseleler hakkında fikir teatisinde bulunmanın kaçınılmaz olduğu, bunun da gerçekleştirilecek ziyaret ile sağlanabileceği görüşünü öne sürmüştür. Zira iki ülke arasındaki dostluk bağları bunu zorunlu kılmıştır. Ancak gazeteye göre bu ziyareti daha önceki temaslardan ayıran en önemli husus sadece İçişleri Bakanı olarak değil aynı zamanda Cumhuriyet Halk Partisi Genel

²⁴ *Cumhuriyet*, 2 Temmuz 1937, s.1-5.

²⁵ *Tan*, 2 Temmuz 1937, s.1.

Sekreteri olması hasebiyle Şükrü Kaya’nın ziyarette yer almış olmasıdır. Cumhuriyet Halk Partisi’nin gerek devlet gerek de hükümetteki etkisi göz önüne alındığında Şükrü Kaya’nın bu ziyarette bulunması, gazete tarafından iki ülke arasındaki ilişkilerin güçlenmesinde önemli bir rol oynamasının düşünüldüğü şeklinde yorumlanmıştır²⁶. Şükrü Kaya ve beraberindeki heyetin 3 Temmuz 1937’de yola çıkacakları hususundaki bilgi *Cumhuriyet* ve *Kurun* gazetelerinde de yer almış her iki gazete de kendi okuyucusuyla bu haberi paylaşmıştır²⁷.

Tan gazetesinden Ahmet Emin Yalman da ziyaret ile ilgili görüşlerini “Moskova Ziyareti” başlığı altında köşesinde okuyucuyla paylaşmıştır. Yalman yazısına Şükrü Kaya’nın kişisel ve siyasi özelliklerinden bahsederek başlamış ve “Türkiye Dr. Aras’ın Moskova’ya hazırlanan seyahatine neden Dahiliye Vekili ve Parti Genel Sekreteri sıfatı ile rejim içinde mühim bir mevki olan bir siyasi şahsiyeti iştirak ettirmek ihtiyacı hissetmiştir?” sorusunu okuyucusuna yöneltilmiş ve yazının devamında da sorusunun cevaplarını kaleme almıştır. Yalman’a göre yöneltilmiş olduğu sorunun en temel ve önemli cevabı iki ülke arasındaki ilişkilerin geçmişten günümüze kadar geçen süreçte sahip olduğu önemin yansımaları olmuştur. Yazar, Türkiye’nin daha önce imzalamış olduğu Balkan Paktı ve kısa süre sonra imzalanacak olan Sadabat Paktı ile bölgesel barışın sağlanması hususunda önemli hamleler yaptığını belirtmiştir. Söz konusu ziyaret ile Tefrik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya’nın en önemli görevinin Sovyetler Birliği ile geçmişten bugüne kadar süregelen dostluk bağlarını daha da kuvvetlendirmek ve ortak hedef olan barışın sağlanması ve sürdürülmesi hususunda temaslarda bulunması gerekliliği Yalman tarafından öne sürülmüştür²⁸.

Asım Us da *Kurun* gazetesindeki köşe yazısında söz konusu ziyaretin gerçekleşmesi ile ilgili ortaya atılabilecek sorulara karşılık olarak Aras ve Kaya’nın Moskova’da bulunacak olmalarının Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin en samimi göstergesinden başka bir şey olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca Us, Avrupalı bazı gazetelerin iki ülke arasındaki ilişkilerin bozulduğu yönündeki görüşlerine karşı çıkararak Türk-Sovyet dostluğunun “kara gün dostluğu” olduğunu şartların ne olduğundan bağımsız bir şekilde iki ülke arasındaki ilişkilerin bu minvalde süregeldiğini belirtmiştir. Asım Us söz konusu ziyaretin önemini ve gerçekleşme sebebini

---

²⁶ *Akşam*, 3 Temmuz 1937, s.1.

²⁷ *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1937, s.3; *Kurun*, 3 Temmuz 1937, s.1.

²⁸ Ahmet Emin Yalman, “Moskova Ziyareti”, *Tan*, 3 Temmuz 1937, s.1-3.

“Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında hiçbir menfaat ihtilafı yoktur. Fazla olarak Avrupa sulhunun organize edilmesi noktasında tam bir fikir anlaşması vardır. Nihayet Türk-Rus teşriki mesaisi bugünkü Avrupa sulhu için de başlı başına bir kıymettir” sözleriyle ifade etmiş ve yazısını sonlandırmıştır²⁹.

Yunus Nadi yazısına kalın puntolu bir şekilde, “Sovyetlerle dostluğumuz ilk zamanlarda olduğu gibi bugün de aynı kuvvetle ve belki mütezayid bir kudretle devam ediyor. İşte yeni Türkiye ile yeni Rusya’nın dünkü, bugünkü ve yarınki münasebetlerinin ifadesi budur” şeklinde başlamıştır. Devamında ise geçmişte olduğu gibi Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin berrak ve kuvvetli olduğu, söz konusu ziyaretin gerçekleşmesi ile de bunun sürdürülmeye devam edileceği belirtilmiştir. Yunus Nadi kaleme almış olduğu “Türkiye – Sovyetler Dostluğu” başlıklı makale ile genel olarak iki ülke arasında dostluk ilişkisinin geçmişte olduğu gibi güçlü bir şekilde ilerlediği ve iki ülke arasında sorun olmadığı görüşünü kamuoyu ile paylaşmıştır³⁰.

İzvestiya gazetesinde Tefrik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya’nın ziyaretleri ile ilgili olarak ilk haber Cumhuriyet gazetesinde Yunus Nadi tarafından kaleme alınmış olan makalenin bir bölümünün tercüme edilmesi şeklinde yer almıştır. Haberin ilk bölümünde her iki bakanın da Moskova’ya bir ziyaret gerçekleştirecekleri bilgisi de paylaşılmıştır. Makalenin Rusçaya çevrilen bölümünde söz konusu ziyaretin dostane bir amaçla gerçekleştiği ve Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluk ilişkisinin gücüne dikkat çekilmiştir³¹.

Şükrü Kaya’nın Moskova’ya gitmek üzere İstanbul’dan ayrıldığı haberi çalışmamız kapsamında incelenen Türk gazetelerinin tamamında yer almıştır. *Akşam* gazetesi “Dahiliye Vekili B. Şükrü Kaya Moskova’ya Hareket Etti”, *Cumhuriyet* gazetesi “Dost Memleketi Ziyaret Dahiliye Vekilimiz Dün Rusya’ya Hareket Etti”, *Kurun* “İçişleri Bakanımız Moskova’ya Gitmek Üzere Dün Şehrimizden Ayrıldı”, *Tan* “Dahiliye Vekilimiz Moskova Yolunda” ve *Ulus* gazetesi “B. Şükrü Kaya Moskova’ya Hareket Etti” başlıklarıyla haberi kamuoyu ile paylaşmışlardır. Genel olarak haberlerin tamamında Şükrü Kaya ve ona eşlik eden heyetin saat 13.00 itibarıyla Romanya vapuru ile İstanbul’dan ayrıldığı, Başbakan İsmet İnönü,

²⁹ Asım Us, “Moskova’ya Yapılan Çifte Ziyaret Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasında”, *Kurun*, 3 Temmuz 1937, s.3

³⁰ Yunus Nadi, “Türkiye-Sovyetler Dostluğu”, *Cumhuriyet*, 3 Temmuz 1937, s.1-5.

³¹ *İzvestiya*, 4 Temmuz 1937, s.1.

Adalet Bakanı Şükrü Saraçoğlu ile Dışişleri Bakan Vekili Numan Menemencioğlu heyeti uğurlayanlar arasında yer almıştır. Şükrü Kaya ve beraberindekilerin güzergahı önce Köstence, akabinde sırası ile Bükreş, Prag, Varşova üzerinden Moskova olarak belirlenmiştir³².

Şükrü Kaya ve beraberindeki heyetin yola çıktığı bilgisi Türk basınında yer aldığı şekliyle *İzvestiya* gazetesinin “Türk Basınında Bakanların Moskova’ya Ziyareti” başlıklı haberinin ilk bölümünde Sovyet kamuoyuna aktarılmıştır. Haberin devamında ise yukarıda bahsi geçen Ahmet Emin Yalman, Asım Us ve Yunus Nadi tarafından kaleme alınmış makalelerin kısa tercümelerine yer verilmiştir. Söz konusu makaleler ile Türk-Sovyet ilişkilerine verilen değer ile Şükrü Kaya’nın ziyarette bulunmasının önemine dikkat çekildiği yorumu da gazete aracılığıyla aktarılmıştır³³.

Türk basınında Şükrü Kaya ve beraberindeki heyetin yolculuğu hakkında ziyareti takip eden Anadolu Ajansı muhabirinin aktarmış olduğu haberler yayınlanmaya devam etmiştir. İlgili habere göre Şükrü Kaya ve beraberindeki heyet 4 Temmuz sabah erken saatlerde Köstence’ye gelmiş, burada Köstence Başkonsolosu ve konsolosluk erkani tarafından karşılanmıştır. Buradan da Köstence-Bükreş seferini düzenlemekte olan trende Romen hükümeti tarafından Türk delegasyonuna tahsis edilmiş özel vagon ile saat 10.14’te Bükreş’te olmuşlardır. Bükreş’te kısa bir temas ve şehir gezisinin ardından Kaya ve beraberindeki heyet Peşte’ye doğru yola çıkmışlardır. Heyet, yolculuğun Macar sınırına kadar olan bölümünü yine Romen hükümeti tarafından tahsis edilmiş özel vagon ile gerçekleştirmiştir³⁴.

Şükrü Kaya’nın İstanbul’dan ayrılması ve kendisini İsmet İnönü’nün uğurlaması ile ilgili olarak fotoğraf ve haberler Türk basınında geniş yer kaplamıştır. Buna ilaveten Afganistan, Irak, İran ve Türkiye arasında imzalanacak saldırmazlık paktı dolayısıyla 4 ülkenin dışişleri bakanlarının Tahran’da bulunacağını, paktın imzalanması amacıyla Tahran’da bulunan Tevfik Rüştü Aras’ın ise paktın imzalanmasının akabinde Moskova’ya doğru yola çıkacağı bilgisinin gazetelerde kendisine yer bulduğu yönündeki haber *İzvestiya* gazetesinde paylaşılmıştır. *İzvestiya* gazetesindeki “Türk-Sovyet

---

³² **Akşam**, 4 Temmuz 1937, s. 1-4; **Cumhuriyet**, 4 Temmuz 1937, s. 1-5; **Kurun**, 4 Temmuz 1937, s.1-2; **Tan**, 4 Temmuz 1937, s.1; **Ulus**, 4 Temmuz 1937, s.1.

³³ **İzvestiya**, 5 Temmuz 1937, s.1.

³⁴ **Akşam**, 5 Temmuz 1937, s.2; **Ulus**, 5 Temmuz 1937, s. 1; **Tan**, 5 Temmuz 1937, s.1.

İlişkileri” başlıklı haberin devamında Türkiye’den *Son Posta* ve *Tan* gazetelerindeki Sovyetler Birliği ile ilgili haberlere yer verilmiştir³⁵.

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras ve İçişleri Bakanı ile Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya’nın Moskova’ya gerçekleştireceği ziyaretler hakkında Sovyet basınında yazılar yayınlandığı bilgisi Türk basını tarafından aktarılmıştır. *Cumhuriyet* gazetesinin haberine göre Türk basınında yayınlanmış makalelerin Sovyet basını tarafından tercüme edilerek kendi kamuoyuna aktarıldığı özellikle Yunus Nadi tarafından yazılmış makalenin ilgi çektiği belirtilmiştir³⁶.

Kurun gazetesi de kendi hususi muhabirleri aracılığıyla Türk bakanların Moskova ziyaretleri öncesinde Sovyet basınında Türkiye ile ilgili dostane makaleler yayınladıklarını, söz konusu makalelerin iki ülke arasındaki dostluğun gerçekleştirilecek ziyaret ile daha da kuvvetleneceğini bu sebeple de ziyaretin çok büyük bir öneme haiz olduğunu aktarmıştır³⁷.

Anadolu Ajansı’nın aktardığına göre Moskova’ya doğru yolculuğunu sürdüren Şükrü Kaya ve beraberindeki heyet Peşte’de 2 gün geçirdikten sonra Viyana’ya doğru yola çıkmışlar ve yolculuklarını sürdürmüşlerdir³⁸.

Moskova’ya resmi ziyaret gerçekleştirecek ve Sadabat Paktı’nın imzalanması amacıyla Tahran’da bulunan Dışişleri Bakanı Tefik Rüştü Aras’ın paktın imzalanmasının hemen akabinde 10 Temmuz 1937 tarihinde sabah 08.00’da tren ile Tahran’dan ayrıldığı bilgisi Anadolu Ajansı tarafından servis edilmiştir. Türk bakanı Tahran’da İran Dışişleri Bakanı Samiyi ile Irak ve Afgan Dışişleri bakanları ve Türkiye’nin Tahran büyükelçilik çalışanları uğurlamışlardır³⁹. Tefik Rüştü Aras Tahran’dan ayrılmasının akabinde önce Bakü’ye ulaşmış ardından ise tren ile derhal Moskova’ya doğru yola çıkmıştır⁴⁰.

Tefik Rüştü Aras’ın Moskova’ya gerçekleştireceği ziyaret hakkında İngiliz *The Times* gazetesi de İstanbul’da bulunan özel muhabiri tarafından 12 Temmuz 1937 tarihinde gönderilmiş bir haberi yayınlamıştır. Söz konusu

³⁵ *İzvestiya*, 6 Temmuz 1937, s.2.

³⁶ *Akşam*, 6 Temmuz 1937 s.2; *Cumhuriyet*, 6 Temmuz 1937, s.1.

³⁷ *Kurun*, 8 Temmuz 1937, s.4.

³⁸ *Akşam*, 9 Temmuz 1937, s. 2; *Cumhuriyet*, 9 Temmuz 1937, s.3; *Tan*, 9 Temmuz 1937, s.1.; *Ulus*, 9 Temmuz 1937, s.1.

³⁹ *Cumhuriyet*, 11 Temmuz 1937, s. 1-8; *Kurun*, 11 Temmuz 1937, s. 4.

⁴⁰ *Akşam*, 12 Temmuz 1937, s. 2.

haberde Tevfik Rüştü Aras'ın Tahran'da "Asya Pakti'nı" imzaladıktan sonra Moskova'ya geçtiği, imzalanmış olan pakt ile Türkiye'nin öncelikle bölgesel olmak üzere uluslararası arenada oynamış olduğu role değinilmiştir. Moskova ziyareti hakkında ise gazete, aksi yönde haberler olmasına rağmen Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin artık eskisi gibi olmadığını ancak söz konusu ziyaret ile hala iki ülkenin yakın temasta olduğunun dünya kamuoyuna gösterilmesi gayesini taşıdığını aktarmıştır. Ziyaret ile ilgili olarak Times; iki ülke arasındaki ilişkiyi bir aşka benzetmiş ve bu birlikteliğin artık daha az romantik daha çok pratik olduğu yorumunu ilgili haberin sonuna eklemiştir⁴¹.

Şükrü Kaya da 12 Temmuz 1937 tarihinde 09.50'de Moskova'ya ulaşmıştır. Viyana'dan Moskova'ya doğru yola çıkmış olan Türkiye Cumhuriyeti İçişleri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya önce 11 Temmuz 1937 saat 20.08'de Negorelov İstasyonu'na ulaşmış burada kendisini Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiserliği'nin Beyaz Rusya Cumhuriyeti nezdindeki temsilcisi Umbliya karşılamıştır. Negorelov İstasyonu karşılama esnasında Türk ve Sovyet bayraklarıyla donatılmış ve burada Umbliya, Şükrü Kaya'yı Litvinov namına selamlamıştır. Aynı gün Şükrü Kaya ve beraberindeki Türk heyeti Moskova'ya doğru yola çıkmışlardır. Moskova'ya vardıklarında ise kendilerini tren garında Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Litvinov, İçişleri Halk Komiserliği Devlet Güvelik Genel Komiseri Ejov, Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı Stomonyakov ile İç ve Dışişleri Halk Komiserliği çalışanları ve Türkiye Büyükelçiliği çalışanları karşılamışlardır. Şükrü Kaya ve beraberindeki heyet tren garındaki karşılamının ardından doğruca Kızıl Meydan'da gerçekleştirilecek olan spor gösterisine geçmişlerdir⁴².

Çalışmamız içerisinde incelediğimiz Türk basınının temsilcileri *Akşam*, *Cumhuriyet*, *Kurun*, *Tan* ve *Ulus* gazeteleri Anadolu Ajansı tarafından kendilerine servis edilmiş olan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın ziyareti dolayısıyla Sovyetler Birliği'nin önemli gazetelerinden birisi konumundaki *İzvestiya*'da yayınlanmış olan makalenin tercüme edilmiş halini doğrudan kendi sayfalarında okuyucu ile paylaşmışlardır. Söz konusu makalede her iki bakanın fotoğrafları ile kısa biyografilerine yer verildiğinden bahsedilmiş ve makalenin ilk bölümünde

---

⁴¹ *The Times*, 13 Temmuz 1937, s.13.

⁴² *İzvestiya*, 12 Temmuz 1937, s.1; *Akşam*, 13 Temmuz 1937, s.1; *Cumhuriyet*, 13 Temmuz 1937, s.1-7; *Kurun*, 13 Temmuz 1937, s. 1-6; *Tan*, 13 Temmuz 1937, s. 1; *Ulus*, 13 Temmuz 1937, s. 1-5; *İzvestiya*, 14 Temmuz 1937, s.1.

Türk-Sovyet dostluğunun devamlılığı ve istikrarının önemine değinilmiştir. Devamında ise uluslararası ortamda barışın teşkili ve devamlılığı için Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin dostluğu ile oynamış oldukları rol ve önem kamuoyuna aktarılmıştır⁴³.

Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Sadabat Paketi'nı imzaladıktan sonra Tahran'dan Moskova'ya doğru yola çıkmıştı ve nihayet Moskova'ya ulaşmıştır. Kendisini Kursk Gar'ında Sovyetler Birliği'nin Dışişleri Halk Komiseri Litvinov ile Türkiye'nin İçişleri Bakanı Şükrü Kaya ve Sovyet hükümet temsilcileri karşılamıştır. Bunun yanı sıra Moskova'da bulunan bazı büyükelçiler de karşılamada yer almışlardır. Aynı gün ise Litvinov tarafından konuk bakanlar Aras ve Kaya onuruna bir öğle yemeği verilmiştir. Tevfik Rüştü Aras'ın Moskova'ya ulaşmasının öncesinde ise Şükrü Kaya ve beraberindeki heyet Moskova'da önce Gorki Kültür Parkı'nı ziyaret etmiş ve park yöneticilerinden bilgi almışlardır. Akabinde ise Ejov tarafından heyet kabul edilmiş kendileri onuruna ziyafet verilmiştir. Ayrıca *Journal de Moscou* tarafından kaleme alınan bir makale de Anadolu Ajansı tarafından gazetelere servis edilmiştir. Söz konusu makalede Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki dostluğun sadece iki ülke arasındaki barışın devamlılığı açısından değil aynı zamanda genel barışın sağlanması ve sürdürülmesi açısından haiz olduğu önemin altı çizilmiştir⁴⁴.

Falih Rıfki Atay tarafından kaleme alınmış olan “Sovyetler ve Türkiye” başlıklı makalede iki ülke arasında diplomatik ziyaretlerin bir adet olduğu ve iki ülkenin bu şekilde kendi ülkelerinde gerçekleştirmiş oldukları inkılapları birbirlerine tanıtmalarına yardımcı olduğu belirtilmiştir. Atay makalesinde iki ülke arasındaki dostluğu “anane” olarak tanımlamıştır. Makalesinin devamında önce *İzvestiya* gazetesinde yayınlanmış olan bir makaleye, ardından da iki ülke dostluğu hakkında İsmet İnönü'nün mecliste yapmış olduğu konuşmaya atıf yapmıştır. Atay'a göre makalesinde değinmiş olduğu atıflara binaen iki ülke arasındaki dostluk bağının Türkiye'nin ve Sovyetler Birliği'nin birlikte güçlenmesiyle daha da sağlamlaştığı çıkarımını yapmak yanlış olmayacaktır⁴⁵.

⁴³ *İzvestiya*, 12 Temmuz 1937, s.1; *Akşam*, 14 Temmuz 1937, s. 2; *Cumhuriyet*, 14 Temmuz 1937, s.3; *Kurun*, 14 Temmuz 1937, s.1; *Tan*, 14 Temmuz 1937, s.1-8; *Ulus*, 14 Temmuz 1937, s.1-8.

⁴⁴ *İzvestiya*, 14 Temmuz 1937, s.1; *Akşam*, 15 Temmuz 1937, s.1-4; *Cumhuriyet*, 15 Temmuz 1937, s.3; *Kurun*, 15 Temmuz 1937, s.4; *Tan*, 15 Temmuz 1937, s.1-10; *Ulus*, 15 Temmuz 1937, s. 1-4.

⁴⁵ Falih Rıfki Atay, “Sovyetler ve Türkiye”, *Ulus*, 15 Temmuz 1937, s. 1-4.

Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Litvinov tarafından Moskova'da konuk olarak bulunan Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya onuruna bir kahvaltı verilmiştir. Kahvaltıda bahsi geçen bakanlar haricinde ziyaret için Moskova'da bulunan Türk milletvekilleri Rahmi Apak ile Doktor Şükrü Şenozan, Türkiye Cumhuriyeti Büyükelçisi Zekai Apaydın, SSCB Savunma Halk Komiserliği Yardımcısı Mareşal Yegerov, Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı Potemkin ve Stomonyakov, Eğitim Halk Komiseri Bubnov ve SSCB'nin Türkiye Büyükelçisi Karskiy hazır bulunmuşlardır. Kahvaltı esnasında her iki dışişleri bakanı tarafından da bir konuşma gerçekleştirilmiştir. Ev sahibi bakan gerçekleştirilmiş olan ziyaretin, İsmet İnönü tarafından söylenmiş olan “Türk-Sovyet dostluğu iki memleket politikasında daimî bir amil olarak kalacaktır” sözünün bir tezahürü niteliğindedir diyerek konuşmasına başlamıştır. Sözlerine “eski rejimde olduğunun aksine her iki ülkede de kurulmuş olan yeni rejimler ile dostluğun sağlandığı, sağlanmış olan dostluk ile de uluslararası barışın sağlanmasının ve sürdürülmesinin yegâne tezahürüdür” şeklinde devam etmiştir. Konuk Dışişleri Bakanı Aras ise sözlerine kendilerine gösterilen nezaket için teşekkür ederek başlamıştır. Aras da konuşmasının devamında Litvinov gibi iki ülke arasındaki dostluğun geçmişine vurgu yapmış, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında iki ülke arasındaki ilişkilerin oynadığı rolün altını çizmiştir⁴⁶.

Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'nın gerçekleştirmiş olduğu ziyaret esnasında Türkiye ile Sovyetler Birliği arasında sınır olayları ve ihtilaflarının tetkik ve hal şekline dair bir sözleşme imzalanmıştır. Türkiye adına sözleşmeyi Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın, Sovyetler Birliği adına da Dışişleri Halk Komiser Yardımcısı Stomonyakov imzalamıştır⁴⁷.

İmzalanmış olan “Türkiye Cumhuriyeti ile SSCB Arasında Hudud Hadiseleri ve İhtilâflarının Tedkik ve Halli Usulüne Dair Mukavele” ile iki komşu ülke arasında sınırdaki çıkabilecek hadiselerin ve anlaşmazlıkların en iyi ve en seri şekilde sınır hadiselerinin belirlenmesi ve çözümlenebilmesi amaçlanmıştır. Böylece aynı amaçla 6 Ağustos 1928 tarihinde Ankara'da imzalanmış olan antlaşma yürürlükten kalkmıştır. Söz konusu antlaşma ile

---

⁴⁶ **İzvestiya**, 15 Temmuz 1937, s.2.

⁴⁷ **Akşam**, 16 Temmuz 1937, s.1; **Cumhuriyet**, 16 Temmuz 1937, s.2; **Kurun**, 16 Temmuz 1937, s.1; **Tan**, 16 Temmuz 1937, s.10; **Ulus**, 16 Temmuz 1937, s.1.

iki ülke arasında yaşanabilecek olaylardan hangilerinin sınır olayı olarak kabul edileceği belirtilmiştir. Antlaşmaya taraf olan Türkiye ile SSCB sınır komiserleri tayin etmekle yükümlü kılınmış, komiserlerin değişmesi durumunda yeni komiserin adı soyadı, memuriyet derece ve unvanını da karşı tarafa bildirmek zorunda olmuştur. Her iki taraf sınır komiserleri arasında en az iki ayda bir toplantı gerçekleştirilmesi de antlaşma maddeleri arasında yer almıştır. Yerel idare yetkilileri de söz konusu antlaşma ile sınır komiser muavini olarak görevlendirilmişler, sorumluluk alanları da antlaşma metninde detaylı bir şekilde belirtilmiştir. Antlaşma 15 Temmuz 1937 tarihinde Moskova'da iki nüsha olarak Fransızca düzenlenmiş ve imzalanmıştır. Antlaşmanın 28. Maddesinde belirtildiği üzere antlaşma 5 yıl süre boyunca geçerli olacaktır. Ancak taraflardan birisi süre tamamlanmasından en geç 6 ay öncesinde antlaşma için fesih veya tadil talebinde bulunmazsa antlaşma aynı şartlarla tekrar 5 yıllığına yürürlükte kalacaktır⁴⁸.

Sovyetler Birliği Merkezi İcra Komitesi Başkanı Kalinin tarafından Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya kabul edilmişlerdir. Kabulde Aras ve Kaya'ya Büyükelçi Zekai Apaydın ile Litvinov da hazır bulunmuşlardır. Kalinin'in ardından Türk heyeti Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği Halk Komiserleri Konseyi Başkanı Molotov tarafından kabul edilmiş ve Türk bakanlar şerefine bir ziyafet düzenlenmiştir. Ziyafette Vorosilov, Mikoyan, Potemkin, Stomonyakov ve Budiyeni gibi Sovyet hükümet temsilcileri de yer almıştır. Ayrıca Molotov ve Aras tarafından ziyafette birer konuşma da yapılmıştır. Molotov'un ziyafeti sonrasında Kremlin sarayında bir resepsiyon tertip edilmiştir. Resepsiyonda hükümet temsilcileri, Sovyet kurumlarının yöneticileri, Sovyet halk temsilcileri ile bilim, sanat ve basından temsilciler yer almışlardır. Resmi kabuller arasında Türk heyeti tarafından Lenin'in mozolesi de ziyaret edilmiş ve çelenk bırakılmıştır⁴⁹.

Türkiye'nin Moskova Büyükelçisi Zekai Apaydın tarafından 15 Temmuz 1937'de Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'nın gerçekleştirmiş olduğu ziyaret dolayısıyla bir ziyafet düzenlenmiştir. Ziyafete Türk heyeti ve büyükelçilik çalışanları dışında Sovyet hükümetinin üyeleri Molotov, Mikoyan, Ejov, Litvinov ve Budiyeni katılmışlardır. Ziyafetin ardından yapılan kabul resminde kordiplomatik, Sovyet kurumlarının yöneticileri,

⁴⁸ Türk Diplomatik Arşivi 571/ 35603-140276-5, 15 Temmuz 1937.

⁴⁹ İZvestiya, 15 Temmuz 1937, s.1; Ulus, 16 Temmuz 1937, s.1-5.

Sovyet halk temsilcileri ile bilim, sanat ve basın temsilcileri hazır bulunmuşlardır. Aynı gün gündüz saatlerinde ise Aras ve Kaya ile beraberindeki heyet Moskova Metro'su'nda incelemelerde bulunmuşlardır⁵⁰.

Ziyaret dolayısıyla *Cumhuriyet* gazetesinde Peyami Safa “Hadiseler Arasında” adlı köşesinde “Türk-Sovyet Dostluğu” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Peyami Safa, insanlar için diplomasinin bir yalan sanatı olarak düşünüldüğü ve verilen sözlerin günün şartları gereği olduğuna inanıldığını belirtmiştir. Ancak yazara göre Türk halkı için bu durum farklı gelişmiştir. Zira Atatürk Türkiye'sinin dış politikasında özellikle Türk – Sovyet ilişkileri başta olmak üzere verilen hiçbir teminat yalanlanmamıştır. Yine özellikle Sovyetler Birliği ile olan dostluk ilişkilerinde söylenen, verilen sözler her zaman yerine getirilmiştir. Yazar İsmet İnönü'nün meclis konuşmasında “bu dostluk iki memleket politikasında daimi bir amil olarak kalacaktır” şeklindeki beyanını yazısına taşımıştır. İlâveten Peyami Safa, ziyaret sırasında Sovyetler Birliği Dışişleri Halk Komiseri Litvinov'un söylemiş olduğu “Türk – Sovyet münasebeti, bazen tamamı ile birbirine zıt menfaatlere dayandığı halde sırf politika zaruretleri ile dostluk adını alan sahte, geçici ve nisbi bağılıklardan değildir. Göz boyayıcı politikaların kısrından milli vicdanların özüne işlemiş, derin ve sarsılmaz dostluktur” sözlerini kendi görüşünü desteklemek amacıyla yazısına eklemiştir⁵¹.

Ahmet Emin Yalman da “Sovyetlerle Karşılıklı Emniyet” başlıklı makalesinde Peyami Safa ile benzer şekilde Türk-Sovyet ilişkilerinin sahip olduğu samimiyete dikkat çekmiştir. Yalman makalesine İtalyan devlet adamı Kavor'un “vatanımız namına yapmayı mübah gördüğümüz birtakım hareketleri şahsımız için yapmaya kalkışsak bizi sahtekar ve dolandırıcı diye hapse tıklarları” sözüyle başlamıştır. Devamında ise Türk diplomasisinin dürüstlük, temizlik ve çok berrak bir sulh sevgisi üzerine inşa edildiği, gizli kapılar ardında bir saklı hedefi olmadığı yönündeki görüşünü eklemiştir. Yazara göre Türk-Sovyet ilişkisi dış politikamızın her zaman ilk sırasında yer alan doğal bir “anane” hüviyetinde olmuştur. Türk heyetinin hiçbir özel sebep olmaksızın dostane bir şekilde Moskova'ya gerçekleştirmiş olduğu ziyaret iki ülke arasındaki dostluğun en önemli göstergelerinden olmuştur. Yalman yazısının ilerleyen bölümlerinde Türk-Sovyet ilişkilerinin barış ve istikrarın en önemli göstergelerinden olduğunu ve iki ülke arasındaki

---

⁵⁰ *İzvestiya*, 16 Temmuz 1937, s.1; *Akşam*, 17 Temmuz 1937, s. 2; *Tan*, 17 Temmuz 1937, s.3; *Ulus*, 17 Temmuz 1937, s.1-4.

⁵¹ Peyami Safa, “Türk Sovyet Dostluğu”, *Cumhuriyet*, 17 Temmuz 1937, s.3.

dostluğun ana hedefinin barış ortamının sağlanması ve sürdürülmesi olduğunu kaleme almıştır. Dışişleri ile İçişleri Bakanı'nın Moskova'ya gerçekleştirmiş oldukları ziyaretin de ana hedefin sağlanmasında önemli bir rol oynayacağı yazar tarafından düşünülmüştür⁵².

Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya ile beraberindeki Türk heyeti Moskova'daki resmi temaslarını sonlandırıp Türkiye'ye dönmeden önce yakın bir tarihte açılmış olan Volga – Moskova kanalını ziyaret etmişlerdir. Türk heyeti Moskova'dan otomobil ile Dmitrov'a ulaşarak burada kanal üzerinde vapur ile gezmişler ve İvankov Barajı ile elektrik santralinde incelemede bulunmuşlardır. Ayrıca kanalın inşaat şefi tarafından da Aras ve Kaya'ya kanalın inşası, faydaları ve işleme sistemi hakkında bilgi verilmiştir⁵³.

Sovyetler Birliği'nde diplomatik ziyaret amacı ile bulunan Türk heyeti, başta Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya olmak üzere, Moskova'daki temaslarını tamamlamalarının ardından 16 Temmuz 1937'de Türkiye'ye dönmek amacıyla Moskova'dan Odesa'ya doğru tren ile yola çıkmışlardır. Türk heyetini uğurlamak amacıyla istasyonda başta Litvinov olmak üzere Sovyet hükümetinin temsilcileri ile bazı diplomatik temsilciler hazır bulunmuşlardır. Türk heyetine Odesa'ya kadar yolculuklarında Dışişleri Halk Komiserliği Birinci Doğu Dairesi Şef Yardımcısı Miller refakat etmiştir⁵⁴.

Türk hükümetinin temsilcisi olarak resmi temaslarda bulunmak üzere Moskova'da bulunan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ile İçişleri Bakanı ve Cumhuriyet Halk Partisi Genel Sekreteri Şükrü Kaya'nın, başta Molotov ve Litvinov olmak üzere Sovyet hükümet temsilcileri ile gerçekleştirmiş olduğu görüşmeler sırasında uluslararası siyaset hususunda fikir teatisinde bulunmuş ve ziyaretin sonlanmasıyla resmi bir tebliğ yayınlanmıştır.

“1- Takriben 16 sene evvel Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti arasında tesis edilip iki memleket arasında akdedilmiş iki taraflı ve müteaddid taraflı muahedeler ve anlaşmalarla takviye olunmuş bulunan ve bu kadar uzun bir devre esnasında

⁵² Ahmet Emin Yalman, “Sovyetlerle Karşılıklı Emniyet”, **Tan**, 17 Temmuz 1937, s. 1-10.

⁵³ **İzvestiya**, 17 Temmuz 1937, s.1; **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1937, s.3; **Kurun**, 18 Temmuz 1937, s.6; **Ulus**, 18 Temmuz 1937, s.1.

⁵⁴ **İzvestiya**, 17 Temmuz 1937, s.1; **Aksam**, 18 Temmuz 1937, s. 1-8; **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1937, s.1-3; **Kurun**, 18 Temmuz 1937, s.6; **Tan**, 18 Temmuz 1937, s.1; **Ulus**, 18 Temmuz 1937, s. 1-4.

enternasyonal hayatın bütün safhalarının imtihanını geçirmiş olan samimi dostluk münasebetleri muhakkak suretle iki memleket menfaatleri için tam kıymetlerini ispat etmiştir.

2- Bu aynı menfaatler, halihazırdaki münasebetlerin bütün şümulleri ile istikbalde de iki devletin harici siyasetlerinin değişmez ve sağlam bir unsuru olarak idamesini talep etmektedir.

3- Türk-Sovyet dostluğu umumi sulh için büyük ehemmiyeti haiz bir unsur olarak kendisini göstermiştir.

4- Enternasyonal münasebetlerde halen mevcut olan ve enternasyonal hayatta kendisini gösteren tecavüzkar temayüller tarafından yaratılmış bulunan bulanık vaziyet, büyük sulhcu devletlere, sulhun taksim kabul etmezliği ve kollektif emniyet esasları üzerinde sulhun ve umumi emniyetin idamesi için hususi endişeler tahmil etmekten hali kalamaz.

5- Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği ile Türkiye arasındaki dostluk ve karşılıklı emniyet münasebetleri bunların sulh fikirlerine ve Milletler Cemiyetinin yukarıda kaydedilen prensiplerine samimi bağlılıkları ve sulh kuvvetlerinin en iyi bir surette teşkilatlandırılmasına müzaheret eylemek ve tecavüz kuvvetlerine bir müzaheret veya bir teşvik olabilecek her şeyden tevakkü etmek azimleri, sulh potansiyelinin büyük unsurlarının takviyesi için iki memleket arasında hassaten müsmir bir işbirliği esası yaratmaktadır.⁵⁵

Asım Us'a göre Moskova'ya gerçekleştirilmiş olan ziyaret ile Türk ve Sovyet devlet adamları arasındaki temaslarda çok samimi dostluk ortamı oluşturulmuştur. Yazar, Sovyet basınında yer alan haberlerden yola çıkarak söz konusu ziyaretin amacı ve önemini dost Sovyetler Birliği tarafından iyi bir şekilde anlaşıldığını, hiçbir gerekçe olmaksızın gerçekleştirilmiş ziyaret ile de Sovyet hükümet temsilcilerinin memnuniyet duyduğu yönündeki görüşünü belirtmiştir. Us'a göre Avrupa'da ve Asya'da vuku bulan hadiseler neticesinde gerçekleştirilen ziyaret ile uluslararası arenaya dostluğun önemi

---

⁵⁵ **İzvestiya**, 17 Temmuz 1937, s.1; **Akşam**, 18 Temmuz 1937, s.8; **Cumhuriyet**, 18 Temmuz 1937, s.3; **Kurun**, 18 Temmuz 1937, s.1-6; **Tan**, 29 Temmuz 1937, s.1-11; **Ulus**, 18 Temmuz 1937, s. 1-4.

gösterilmiş, iki ülke devlet adamları arasında ortaya çıkan meseleler ve barışın sürdürülmesi hususunda fikir teatisinde bulunulmuştur⁵⁶.

Moskova'dan yola çıkan Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras ve İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Karadeniz kıyısında bulunan Odesa şehrine gelmişler ve buradan Gruzya adlı vapur ile İstanbul'a doğru 18 Temmuz 1937 tarihinde saat 10.30'da yola çıkmışlardır. Her iki bakanın da İstanbul'a ulaşmaları sonrasında 4 gün kadar burada kalmaları akabinde Ankara'ya gitmeleri planlanmıştır⁵⁷.

Sovyet topraklarından ayrılmadan önce Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras tarafından Sovyet mevkidaşı Litvinov'a bir telgraf gönderilmiştir. Telgrafa, ziyarette kendisine eşlik eden Şükrü Kaya ile Türk heyetinin temsilcileri ve kendi adına göstermiş oldukları sıcak misafirperverlik için teşekkürlerini ileterek başlamıştır. Telgrafın devamında ise Aras, göstermiş oldukları yakın ilgi dolayısıyla da SSCB Halk Komiserleri Konsey Başkanı Molotov nezdinde tüm halk komiserlerine de şükranlarını ilemesini Litvinov'dan rica etmiş, Bayan Litvinov'a da saygılarını sunmuştur⁵⁸.

Sovyetler Birliği'nde resmi temaslarda bulunan Türk heyeti 19 Temmuz 1937 tarihinde saat 12.00'da Sovyet bandıralı Gruzya vapuru ile İstanbul'a gelmiştir. Heyeti her iki bakanlığın önemli temsilcileri ile İstanbul'da bulunan milletvekilleri ile İstanbul protokolü Galata rıhtımında karşılamışlardır. Her iki bakan kendilerine eşlik eden heyet ve kendilerini karşılayan protokol üyeleri ile öğle yemeğini yemek için Park Otel'e gitmişlerdir. Akabinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya Kadıköy'deki evine, Tevfik Rüştü Aras da konaklayacağı Pera Palas Oteline geçmiştir. Her iki bakan da saat 18.00'da Florya'ya giderek deniz köşkünde Atatürk tarafından kabul edilmişlerdir⁵⁹.

Kurun gazetesi *Journal de Moscou* adlı gazetede Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'nın Moskova'ya gerçekleştirmiş oldukları ziyaret ile ilgili kaleme alınmış olan makaleyi kendi sayfalarından okuyucuyla paylaşmıştır. İlgili makalede Türk devletinin yöneticilerinin sulh meselesini sürekli

⁵⁶ Asım Us, "Siyasi Hafta", **Kurun**, 18 Temmuz 1937, s.2.

⁵⁷ **Türk Diplomatik Arşivi**, 571/36185-142705-39, 18 Temmuz 1937; **Akşam**, 19 Temmuz 1937, s.2; **Cumhuriyet**, 19 Temmuz 1937, s.3.

⁵⁸ **İzvestiya**, 20 Temmuz 1937, s.2.

⁵⁹ **Akşam**, 20 Temmuz 1937, s.1-11; **Cumhuriyet**, 20 Temmuz 1937, s.1; **Kurun**, 20 Temmuz 1937, s. 1-5; **Tan**, 20 Temmuz 1937, s.1; **Ulus**, 20 Temmuz 1937, s. 1-7.

gündeme getirerek gerek Türk-Sovyet ilişkilerini kuvvetlendirdiklerini gerek de kolektif güvenlik ve küresel barışın sağlanması hususunda bütün devletlerin teşriki mesaide buluşmalarına önyak olmuştur. Söz konusu makalenin devamında Mustafa Kemal Atatürk ve İsmet İnönü'nün barış hakkındaki nutuklarına atıfta bulunularak Türkiye'nin idaresini elinde bulunduranların faşist yönelimlerden taraf olmadığı yönünde yorumda bulunulmuştur⁶⁰.

Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'nın Sovyetler Birliği ziyaretini tamamlayıp Türkiye'ye dönmesinin akabinde Falih Rıfki Atay tarafından "Moskova Dönüşü" başlıklı bir makale kaleme alınmıştır. Atay yazısına gerçekleştirilmiş olan ziyaret esnasında gerek 15 Temmuz 1937'de her iki bakanın gerçekleştirmiş oldukları konuşmalarda gerek de 17 Temmuz 1937'de yayınlanmış olan resmi tebliğde iki ülke arasındaki dostluğun memleketlerin menfaatleri ve dünya barışı bakımından öneminden bahsederek başlamıştır. Yazının devamında ise her iki bakanın konuşmalarına atıf yapılarak iki ülke arasındaki dostluğun hem Türkiye ve Sovyetler Birliği'nin kendi aralarındaki barışın tesisinde hem de dünya barışının sağlanmasında oynadığı role vurgu yapılmıştır. Daha önce olmuş olduğu üzere Falih Rıfki Atay bir kez daha iki ülke ve iki millet arasındaki iyi ilişkilerin "ananeye" dönüştüğünü belirtmiştir⁶¹. Falih Rıfki Atay'ın söz konusu makalesi *İzvestiya* gazetesinin 23 Temmuz 1937 tarihli nüshasında da Rusçaya çevrilerek Sovyet kamuoyuna aktarılmıştır⁶².

---

⁶⁰ **Kurun**, 21 Temmuz 1937, s.2.

⁶¹ Falih Rıfki Atay, "Moskova Dönüşü", **Ulus**, 21 Temmuz 1937, s.1.

⁶² **İzvestiya**, 23 Temmuz 1937, s.2.

SONUÇ

Yaklaşık dört asır boyunca sürekli karşılıklı cephelerde savaşmış olan Türkler ve Ruslar için Birinci Dünya Savaşı büyük umutlarla başlamış ancak beklenildiği gibi sonuçlanmamıştır. Nihayetinde ise her iki ülkede de rejim değişiklikleri yaşanmıştır. Bu süreçte Türkiye'nin vermiş olduğu bağımsızlık mücadelesi sürecinde iki ülke arasında yakınlaşmalar başlamış ve İkinci Dünya Savaşı öncesine kadar ilişkiler her alanda sürekli gelişerek devam etmiştir.

Türkiye ile Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin özellikle 1930'lu yılların başı itibariyle zirve dönemini yaşadığını söylemek yanlış olmayacaktır. Bu süreçte ilişkilerin sağlanmasında şüphesiz ki gerçekleştirilmiş karşılıklı diplomatik ziyaretlerin önemi büyüktür. Başka bir husus ise bu süreçteki ziyaretleri gerçekleştiren heyetlerin makamları dolayısıyla da söz konusu diplomatik temaslar ayrı bir önem taşımaktadırlar.

Türkiye açısından 1930'lu yıllar özellikle dış politika hususunda da önemli gelişmelerin yaşandığı bir süreç olmuştur. Zira Lozan'da çözüme kavuşmamış birçok konu yine bu dönemde çözümlenebilmiştir. Bunun yanı sıra Türkiye uluslararası meselelerin çözümü ile bölgesel ve genel barışın sağlanmasında önemli roller üstlenmiştir. Bu amaçla çeşitli oluşum ve paktlara da dahil olmuştur.

Çalışmamızın konusunu oluşturan Tevfik Rüştü Aras ve Şükrü Kaya'nın 1937 yılında Sovyetler Birliği'ne gerçekleştirmiş oldukları ziyaret Türkiye'nin bölgesel güvenliğin sağlanması amacıyla oluşumunda yer aldığı ve imzaladığı Sadabat Paketi'nin imzalanmasının hemen akabinde gerçekleşmiştir.

Türkiye ve Sovyetler Birliği arasındaki ilişkilerin 1930'lu yılların ikinci yarısı itibari ile eski seviyesinde olmadığını düşünlüdüğü bir süreçte gerçekleşen bu ziyaret her iki ülke basınına da konu olmuş gelişmeler gazeteler aracılığı ile kendi kamuoylarına yansıtılmıştır.

Türk basınında ziyaret öncesinde iki ülke arasındaki ilişkilerde bir bozulma olmadığı, geçmişten beri ilişkilerin dostluk minvalinde süregeldiği ve ortak hedef olan barışın sürdürülmesi hususunda ilişkilerin daha da sağlanlaştırılması gerektiği, söz konusu ziyaretin de bu amaca hizmet edeceği yönünde makaleler yer almış ve kamuoyu yaratılmaya çalışılmıştır.

Türk yazarlar tarafından kaleme alınan makalelerde müşterek ve genel barış ile güvenliğin sağlanmasında Türk-Sovyet ilişkilerinin oynanmış olduğu

rolün altı çizilmiş, Türk-Sovyet ilişkilerinin sürdürülmesinin zorunlulukları tarihi meseleler ile desteklenerek okuyucuya aktarılmıştır.

Ziyaret süresince *İzvestiya* gazetesi Türk basınında kaleme alınmış olan makaleleri kendi sayfaları aracılığıyla Sovyet kamuoyuna aktarmıştır. Türk basının da özellikle ziyaretin gerçekleştiği dönemde Moskova'da yaşanan gelişmeleri TASS haber ajansı aracılığıyla kendi sayfalarına aktardığı bu sebeple de her iki ülke basınında da yapılan haberlerin aynı olduğu gözlemlenmiştir.

Söz konusu ziyaretin gerçekleştiği dönemde Türk basınında kaleme alınmış olan makalelerde öne çıkan bir diğer husus ise Falih Rıfkı Atay ile Ahmet Emin Yalman'ın iki ülke arasındaki ilişkileri “anane” olarak adlandırması olmuştur. Her iki yazara göre iki ülke arasındaki ilişkiler tarihi zemine dayandırılarak gelenekleştirilmiş ve sürdürülmesi zaruri olmuştur.

Gerçekleşmiş olan ziyaret ile öne çıkan en önemli husus iki ülke arasındaki ilişkilerin sürdürülmesi ve sağlamlaştırılması yoluyla sürekli olarak barışın ve güvenliğin sağlanması olmuş, bu hususta da iki ülke ilişkilerinin rolünden bahsedilmiştir. Buradan yola çıkarak Sovyet lider Lenin'in barış içinde yan yana yaşama düsturu ile Mustafa Kemal Atatürk'ün “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” söylem ve politikasına bağlı olarak iki ülke arasındaki ilişkilerin sürdürüldüğü anlaşılmıştır.

KAYNAKÇA

A. Arşiv

T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Türk Diplomatik Arşivi (TDA)

B. Gazeteler

Akşam

Cumhuriyet

İzvestiya

Tan

The Times

Ulus

C. Telif ve Tetkik Eserler

Asımgil, Bedriye, “İzmir’de Kentsel Kimlik Bileşenlerinden Cadde ve Sokakların Toponimisi ve Milliyetçi, Etnik İzlerin Sosyal Yapı Oluşumuna Katkıları”, **Trakya Üniversitesi Journal of Engineering Sciences**, C 19, S 1, 2018.

Atay, Falih Rıfki, “Moskova Dönüşü”, **Ulus**, 21 Temmuz 1937, s.1.

Atay, Falih Rıfki, “Sovyetler ve Türkiye”, **Ulus**, 15 Temmuz 1937, s. 1-4.

Başaran, Doğan, “Atatürk Dönemi Dış Politikasında Savunmacı Realizm Anlayışı ve Üçüncü Dünyacılık”, **Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 2, S 1, 2020.

Benhür, Çağatay ve Yıldız, Mevlüt Samet, “Voroşilov Kliment Yefremoviç (1881-1969)”, **Atatürk Ansiklopedisi**, Atatürk Araştırma Merkezi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/vorosilov/> Erişim Tarihi: 01.08.2023.

Benhür, Çağatay, “Lev Mihayloviç Karahan”, **Atatürk Ansiklopedisi**, Atatürk Araştırma Merkezi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/lev-mihaylovic-karahan-1889-1937/> Erişim Tarihi: 01.08.2023.

Benhür, Çağatay, “Stalin Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri”, **Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 15, 2004.

Benhür, Çağatay, “Türk Askeri Heyetinin Sovyetler Birliği Gezisi (1934)”, **History Studies International Journal of History**, C 5, S 5, 2014.

Çelikpala, Mitat, “Sovyetler Birliği ile İlişkiler”, **Türk Dış Politikası 1919-2012**, Ed. Haydar Çakmak, Barış Platin Kitap, Ankara, 2012

Ertan, Temuçin Faik, “Sadabat Paktı (8 Temmuz 1937)”, **Atatürk Ansiklopedisi**, Atatürk Araştırma Merkezi, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/sadabat-pakti/> Erişim Tarihi: 08.08.2023.

Gençalp, Ebru, “Sovyet Başbakanı Kosigin’in Türkiye Ziyareti’nin Basında Değerlendirilmesi”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, S 30, 2019.

Gökçay, Gökser, **Türk Basınında Türkiye Cumhuriyeti’ni Ziyaret Eden Sovyet Misyonları (1923-1938)**, Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İzmir, 2007.

Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar, **Atatürk ve Türkiye’nin Dış Politikası (1919-1938)**, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara, 2013.

Gönlübol, Mehmet ve Cem Sar, **Olaylarla Türk Dış Politikası**, Siyasal Kitabevi, Ankara, 2014.

Gürün, Kamuran, “17 Aralık 1925 Türk-Rus Antlaşması”, **Türk-Rus İlişkilerinde 500 Yıl 1491-1992**, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1999.

Kolesnikov, Aleksandr, **Türk-Sovyet İlişkilerinin Kuruluşunun 90. Yılı: Atatürk Dönemi Türk-Rus İlişkileri**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2010.

Müezzinoğlu, Ersin, “İsmet Paşa’nın 1932 Sovyet Rusya Ziyareti Üzerine”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2018.

Nadi, Yunus, “Türkiye-Sovyetler Dostluğu”, **Cumhuriyet**, 3 Temmuz 1937, s.1-5.

Perinçek, Mehmet, **Atatürk’ün Sovyetler’le Görüşmeleri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

Qasımlı, Musa, **Türkiye-Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği İlişkileri 1960-1980**, Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, Ankara, 2007.

Safa, Peyami, “Türk Sovyet Dostluğu”, **Cumhuriyet**, 17 Temmuz 1937, s.3.

Sönmezoğlu, Faruk, **İki Savaş Sırası ve Arasında Türk Dış Politikası 1914-1945**, Der Yayınları, İstanbul, 2014.

Tellal, Erel, “Sovyetlerle İlişkiler”, **Türk Dış Politikası 1919-1980**, C 1, Ed. Baskın Oran, İletişim Yayınları, İstanbul, 2014.

Tuncer, Hüner, **Türk Dış Politikası Cumhuriyet Dönemi 1920-1980**, C 2, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2017.

Us, Asım, “Moskova’ya Yapılan Çifte Ziyaret Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasında”, **Kurun**, 3 Temmuz 1937, s.3.

Us, Asım, “Siyasi Hafta”, **Kurun**, 18 Temmuz 1937, s.2.

Vandov, Dimitir, **Atatürk Dönemi Türk-Sovyet İlişkileri**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2014.

Yalman, Ahmet Emin, “Moskova Ziyareti”, **Tan**, 3 Temmuz 1937, s.1-3.

Yalman, Ahmet Emin, “Sovyetlerle Karşılıklı Emniyet”, **Tan**, 17 Temmuz 1937, s. 1-10.

Yıldız, Mevlüt Samet ve Benhür, Çağatay, “Türk-Sovyet İlişkileri Bağlamında Litvinov’un 1931 Türkiye Ziyareti”, **Dokuzuncu Uluslararası Atatürk Kongresi Bildiriler Kitabı**, C 2, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları, 2019.